

snažne tehnološke promene i složenost društva. Mada je partija sve kontrolisala, sistem se sve više depolitizovao i postao potpuno nesposoban da stvori kompetentnu političku elitu i razvojne strategije promene. To su strukturni uzroci njegovog "iznenadnog" sloma (Lewin 1998). Sistematski je izgrađivan sektor naoružanja uz velika odricanja od standarda. Neelastičnost planske privrede, uz odveć malo prostora za ad hoc odlučivanje, pojačavana je krutim direktivama centra. Slabosti planske privrede bile su jače što je industrijalizacija više napredovala i privredna struktura postajala složenija, a usled nedostatka konkurencije unutar sistema slabila je konkurentnost na svetskom tržištu. Reforme su propadale zbog snažnih planskih instanci (npr. kreditni sistem je bio potpuno nerazvijen).

Složenu unutrašnju uzročnost sloma SSSR-a čini splet nužnih, ali izolovano uzetih nedovoljnih kriznih tokova. Sociolog iz Jene Klaus Miler dodaje da je u dinamici, koja je nastala iz međudejstva pogrešnih odluka iz prošlosti, promenljivih političkih koalicija i nenameranih posledica Gorbačovljeve liberalizacije, bilo i dosta slučajnosti (Müller 1998, S. 67-68). Razvoj SSSR-a nije sledio logiku evolucije niti fatalnu teleologiju nužnog sloma. Miler s razlogom ističe da je uzrok pogrešnih prognoza ishoda ovog procesa bilo nepredvidljivo ponašanje unutar vodećeg kartela sovjetske vlasti. Zbog izrazite hijerarhijske strukture odlučivanja obuhvatne reforme mogle su stizati samo s vrha, a iza ritualno isticanog jedinstva partije krila se anarhija. Zbog nedostatka jasno definisanih pravila i konstitucionalno uređene procedure odlučivanja svako ozbiljnije neslaganje u vrhu moralo je odvesti neproračunljivim borbama oko vlasti – što karakteriše poslesovjetsku politiku i danas. Dakle, za razliku od prognoza teorija o totalitarizmu, kriza sovjetskog sistema istekla je iz političkih ustanova koje više nisu bile kadre da stvore vođu koji bi mogao sprovesti nužne reforme protiv otpora birokratije (Müller 1998, S. 69).

Strukturni uzroci sloma socijalizma ne mogu se imanentno svoditi na bespravno revolucionarno nasilje, niti na terorističku utopiju, već su korisnija tumačenja koja protivrečnosti objašnjavaju uslovima nastanka kasarnskog ili primitivnog komunizmu kako ga je zvao Marks. Drugim rečima na delu je bila protivrečnost između društva sa visokim idealima, i nedovoljnih materijalnih pretpostavki za ostvarenje tih ideala. Otuda razvoj koji se približava nekim od ideala (uklanjanja gladi, rata, obrazovanje za sve, nacionalna jednakost), ali uz cenu odricanja od drugih ideala (demokratskih i ličnih sloboda). Ovaj globalni bilans po pravilu se potcenjuje zbog rasprostranjenog inertnog nastojanja da se pažnja obraća samo na dramatične periode sovjetske istorije koji su isticali kao jedini vredni istraživanja (npr. fasciniranost masovnim terorom, revolucijom ili ratom). Pod uticajem ove sklonosti stvorena je jednostrana slika koja zamagľjava složeni istorijski mehanizam. Faze brutalnog organizovanog terora ne treba za zamagle uvid u neravnomerni tok razvoja SSSR-a. Različite faze, izmene kursa i duboke promene ovog toka, čak traže da se ne govori o jednom nego o više sovjetskih režima. I izvan sfere politike temeljni istorijski procesi imali su više značaja od pojedinačnih činjenica ili ponašanja autoritarnog državnog poglavara. To važi za svako društvo, a naročito za rusko. Pariski filozof D. Bensejd (Bensaid, 1999) ističe niz manje vidljivih strukturnih posledica dugog procesa osobene birokratizacije, koji je tekao od početka revolucije i bio prisutan u dubokim izmenama društva. Carizam i četiri godine svetskog rata, kada je više od 15 miliona Rusa mobilisano, mnogo više su predodredili budućnost SSSR-a nego doktrinarne greške vrha revolucionarnog voćstva, koliko god ove ozbiljne bile. Pri tome se pariski filozof poziva na M. Levina, koji je opisao ogroman rast državne birokratije u SSSR-u između 1928. i 1939. godine: skok službenika od 1,45 do 7,5